

1762
161

ჯუზეპე ბარბალდი

37

921
8-76-5.

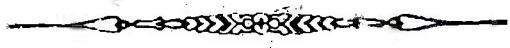
ივ. გომარტლისა

ამხანაგობის მემორიალი

წიგნი 1.

~~K1762~~
12

თბილისი

სტამბა ტ. მ. როტინოვისა ||| типог. Т. М. Ротинянца.

1905

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 10-го Іюня 1905 г.

ჟუზეპე კანსალდი.

გარიბალოს ცხოვრება.

ორს ჩვენგან დასაელეთით არის დიდი ნახევარ-კუნძული, რომელსაც იტალია ჰქვია. იტალიის მკვიდრ მცხოვრებლებს შეადგენენ იტალიელები. იტალიის სხვა და სხვა კუთხეში ისინი სხვა-და-სხვა სახელს ატარებენ, მაგრამ ყველა ერთი ჩამომავლობის არის, ისე როგორც იმერლები, ქართლები, კახელები, რაჭველები, სვანები, მეგრელები, გურულები, აქარლები და სხვანი ერთი მოდგმის არიან და ერთ ერს, ქართველებს, შეადგენენ.

ახლა მთელი იტალია ერთ დიდ, ძლიერ მდიდარ და განათლებულ სახელმწიფოს წარმოადგენს, მაგრამ ამგვარ მდგომარეობაში არ იყო ის ამ ასიოდე წლის წინეთ მეთვრამეტე საუკუნეში. მაშინ ყველა მის მნახველს თვალზედ ცრემლები მოუვიდოდა, მისი ცოდვით დაიწოდა: იტალიის მთელი ჩრდილო ნაწილი სხვა სახელმწიფოს ავსტრიის ხელში იყო. გაბატონებული უცხო ერი ყოველგვარ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ იტალიის შეილებისათვის თავ-

მოყვარეობა, მამულისა და თავისუფლების სურვილი ჩაეხშო, გადაექცია ისინი ნამდვილ მოწინააღმდეგეებად, რომ მათ უბედურებაზედ თავისი ბედნიერება აეგო და დაემკვიდრებინა.

გლეხკაცობა გალატაკებული იყო, მთელი მისი არსება უმეცრების წყვდიადით იყო მოცული. აღარავითარი ადამიანური თავმოყვარეობა აღარა ქონდა, დარწმუნებული იყო, რომ მისი ხვედრი მუდამ მონობა, მუდამ სილატაკე, მუდამ სხვისგან ქელვა და თქერა იყო. თავად აზნაურობაც ძალიან დაცემული იყო, არამც თუ თავისი და თავის მოძმეების ბედის გაუმჯობესობას არ ცდილობდა, არამედ თვითონვე ხელს უწყობდა უცხო მთავრობას მამულის დამხობაში. იტალიის ზეპირი დენი ნაწილი იყო თავისუფალი, მაგრამ ეს ნაწილიც რამდენიმე სამეფოებად და სამთავროებად იყო დაყოფილი. სარდინიაში სხვა მეფობდა, ნეპოლში სხვა, რომში პაპი ბატონობდა და სხვ. იმის მაგიერათ, რომ ერთმანეთისათვის ძმურათ ხელი გაეწვდინათ, შებმოდენ მტერს, რომელიც მათს დედამიწის ზურგიდამ ახოცვას ცდილობდა, ერთმანეთის სისხლს ღვრიდენ, წიწკნიდენ და გლეჯდნენ ერთი მეორეს. ნაცვლათ იმისა, რომ ამგვარ უბედურებაში თავის დაცემულ ხალხს დახმარებოდენ და ჭეშმარიტ გზაზედ გამოეყვანათ, ისინი იმას გაიძახოდნენ, ჩვენ-კი პირველობა ვიგდოთ ხელში, რომ ყველას ბატონი ვიყოთ, და სამართალს ჯანი გავარდეს, ხალხი ჩვენ გვენაცვალოსო.

აქა იქ თუ გამოჩნდებოდა გონიერი ადამიანი, რომელიც გრძნობდა, რომ მისი ერი, მისი სამშობლო იღუპებოდა, და დაუწყებდა ხალხს დარიგებას: ძმებო, ჩვენ რომ ერთი-მეორეს ვეჩხუბებით და არა ვზოგავთ, ამითი ხომ ერთმანერთს ვასუსტებთ, და მტერსაც ეს უნდა: უფრო მალე და ადვილათ დაგვლუპავსო. მოდით გონს, ჩაფიქრდით, შევერთდეთ, დაეიფიწყოთ ყველაფერი ამისთანა უბედურების დროს, ძმურათ ხელი-ხელს მივცეთ, შეერთებულ ძალას ველარაფერი ველარ გაუმაგრდებო; მაგრამ ხალხი იმდენათ დამონაევებული იყო, იმდენათ გონება დაჩლუნგებული და დაბრმაეებული, რომ ამგვარი გრძნობები მის სულსა და გულს აღარ აფაქიზებდა, მტერსა და მოყვარეს ველარ არჩევდა, რა იყო მისთვის კარგი და რა ცუდი, არ იცოდა. ქართველებიც ხომ ამგვარმა ძოქმედებამ დაგვაქვეითა: იმის მაგიერ, რომ გაჭირვების დროს ყველა ერთმანეთს მივშველებოდით, ერთი პირი გექონოდა, იმერლები ცალკე გავრბოდით, ქართლები ცალკე, მეგრელები ცალკე და, რასაკვირველია, მტერიც უფრო ადვილათ გამარცხებდა.

საფრანგეთის ამბოხებამ იტალიაში ახალი აზრები გაავრცელა. ხალხი ჩაფიქრდა და თავის მდგომარეობას ჩაუკვირდა. ახალი მოძრაობა მწერლობაშიც დაიწყო. ხალხის კეთილის მსურველებს იმედი მოეცათ და ბეჭდვით თუ სიტყვით ხალხს მისი საბრალო მდგომარეობის გათვალისწინება და შეგნება

დაუწყეს. ისინი უხატადენ ხალხს მამულის ძველ დიდებას და ახლანდელ დაცემას, დამონაევებას. კარგ მთქმელს კარგი გამგონეც გამოუჩნდა. ხალხმა თანდათან თვალები გაახილა, თავისუფლების სურვილი დაებადა. გამოჩნდენ თავდადებული პირები, რომლებიც ქადაგებდენ, სურვილი სხვა არის, საქმე სხვაო. ჩვენ არ უნდა დაეკმაყოფილდეთ ერთის სურვილით, სხვის იმედით ფართე ლოგინის დაგება არ გამოგვადგებაო. ჩვენვე სურვილიდამ საქმეზედ გადავიდეთ და თავი დალუპვისაგან გადავირჩინოთ. ბევრი ჩვენგანი დაიხოცება, მაგრამ ერთხელ დაბადებული ერთხელ უნდა მოვკვდეთ, მხოლოდ ნაძრახ სიცოცხლეს სახელოვანი სიკვდილი სჯობიაო.

ევროპის სხვა-და-სხვა ალაგას ბევრი იყო მცირე ერი, რომლებიც უცხო ტომის ბატონობის ქვეშ იქელებოდენ და იმგვარსავე მდგომარეობაში იყვენ, როგორც იტალიელები. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ყველა ამ პატარ-პატარა ერებში ეროვნულმა მოძრაობამ იჩინა თავი, თავისუფალი არსებობის სურვილი და სიყვარული გაძლიერდა, ფესვები გაიღვა. ამგვარმა მოძრაობამ ხომ იტალიის ხალხსაც სრულიათ გაუღვიძა გონება, სულიერი ძალა მოუმატა და თავისკენ გაიტაცა. იტალიაში დაარსდა ბევრი ფარული საზოგადოება, რომელთა მიზანი მამულისათვის თავის-განწირვა და მისი გაჭირვებიდამ დახსნა იყო. ყველაზედ უფრო შესანიშნავი იყო კარბონარების საზოგადოება, რომელსაც მთელ იტალია

ში ჰქონდა გადგმული ფესვები. დაარსდა რამოდენიმე გაზეთი ხალხის მოსამზადებლათ; გამოჩნდნ ახალგაზრდა მწერლები, რომლებიც ხალხის თვალის ახელას და ჩაგონებას ცდლობდნ. ხალხი თან-და თან გამოერკვა, შეიგნო, რომ მისი კეთილ-დღეობისათვის საჭირო იყო შეერთება და დამოუკიდებელი არსებობა, მაგრამ ეხლა საჭირო იყო მოთავე, ურომლისოთაც საქმე ძნელათ გაკეთდებოდა. საჭირო იყო ისეთი კაცი, რომელსაც დაეძახა, აბა, ძმებო, მოძყევით უკან და მამულისათვის თავი გაეწიროთო. იტალიას ბედმა გაუღიმა და მისცა კაცი, რომელმაც ამისთანა საოცარი საქმე იკისრა და სახელოვანათ შეასრულა: ეს იყო გარიბალდი.

ძნელათ მოიპოება ისეთი კაცი, რომელიც გონებაში ჩაეარდნისათანავე ერთ გზას დასდგომოდეს და ამ გზაზედ მტკიცეთ ეაროს, რა ხიფათიც უნდა დახვედროდეს; ერთი მიზანი დაესახოს წინ და მთელი თავისი არსებით, — სიტყვით, საქმით, გულით, გონებით, სურვილით, — ამ მიზნისაკენ მისწრაფებულობს; თავის არსებობა დაევიწყებინოს, გულში და გონებაში მხოლოთ თავის მოძმეების ბედი და უბედურება ეტარებინოს. ამისთანა კაცს არც მამული და არც მთელი კაცობრიობა აღარ იევიწყებს — ის უკედავი ხდება. ამგვარი კაცი იყო გარიბალდი, რომელიც დღეს მკედარია, მაგრამ კი არ გამქრალა. მთელ ქვეყნიერობაზედ არსებობს, ყოველი შეგნებული კაცის გულშია მისი სახელი აღბეჭდილი.

რითი დაიმსახურა ამგვარი პატივი გარიბალდომ?
— მით, რომ მთელი სიცოცხლე თავის ტან-
ჯულ და დაცემულ მოძმეებს შეწირა. დაიბადა მა-
მულისათვის, იცხოვრა მამულისათვის და მოკვდა
მაჰმულისათვის. მთელ მის სიცოცხლეში არ ყოფი-
ლა ისეთი წამი, როდესაც მას მარტო თავის თავი-
სათვის ეზრუნოს. ის დაიბადა იმ ხალხში, რომელიც
მონობაში იტანჯებოდა და თავისუფლება სწყურო-
და; ის იყო ხალხის გულიდამ წარმოშობილი ტან-
ჯული მამულის სიყვარულით და ამიტომ არც შეეძ-
ლო ემოქმედნა, ისე როგორც მამულისადმი სიყვა-
რული არ მოითხოვდა. გარიბალდი ჰხედავდა, რომ
მამულის გაერთიანებისა და აღდგენისათვის ორი მტრის
დამარცხება იყო საჭირო. ერთი იყო გარეული მტე-
რი, ავსტრია, რომელსაც იტალიის ჩრდილო ნაწი-
ლი, ლომბარდია, ეკუთვნოდა; მეორე იყო შინაური
მტერი: დაქსაქსული მამულის მეფეები და მთაერები.
მამულის აღდგენისათვის საჭირო იყო ჩრდილო
იტალიის დაბრუნება და დაქსაქსული სამეფოებისა
და სამთაეროების ერთ გვირგვინ ქვეშ შეერთება.
უბრძოლველათ ავსტრია ჩრდილოეთ იტალიაზედ
ხელს არ აიღებდა, იტალიის წერილი მეფეებზე და
მთაერებზე თავის პირადობას უფრო მალლა აყენებ-
დენ, ვიდრე მამულის ბედნიერებას, და სისხლის და-
უღვრელათ არც ისინი გამოეთხოვებოდენ ბატონო-
ბას, გარიბალდომ ორივე მტერი დაამარცხა და დაქ-
საქსული მამული გააერთიანა და აღადგინა. ის და-

ობადა და გაიზარდა თავის საყვარელ ხალხის კალთაში; წაუძღვია მას წინ, გამოიყენა მონობილამ, სიგლახილამ, სირეგენილამ და სილატაკილამ, დააყენა იმ გზაზედ, რომელიც მას სრულს ბედნიერებას უქაღდა, შეასრულა თავის დანიშნულება და წარვიდა ამ ქვეყნილამ.

I.

ჯუზეპე გარიბალდი დაიბადა ქალაქ ნიცაში 1807 წ. 22 მკათათვეს. ის იყო მეორე შვილი დომენიკო გარიბალდისა და ბოგიადოსი. ჯუზეპეს დედამა საშუალო შეძლების პირნი იყენ. მამა მისს საკუთარი ხომალდი ქონდა ლეოჯაზს ვაჭრობით არჩენდა. პატარა ჯუზეპე მეტათ ცოცხალი, ცელქი ლეკქრიალა ბავში იყო. ლეჯაზში ყველას ძალიან უყვარდა. დედა მისი, ბოგიადო, ერთობ პატიოსანი და გულკეთილი ადამიანი იყო. თავის ზნეკეთილობას, მოძმისადმი სიყვარულსა და სიბრალულს ღრმათ უნერგავდა პატარა ბავშს გულში; თავის ზნეობრივ მოვალეობათ რაცხდა, შვილი მამულისათვის აღეზარდა და რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ მამულის თავედადებული სამსახურისათვის უპირველესათ მამულის სიყვარულია საჭირო, ამიტომ ყოველგვარი შემთხვევით სარგებლობდა, რომ პატარა ბავშის გულში სამშობლოს სიყვარული ჩაენერგა და ეს დიადი გრძნობა სიპატარაეიდანვე მის არსებაში შეთავზილა.

პატარა ჯუზეპეც დედასავეთ გულ-კეთილი და გულ-ჩილი იყო; ყველა სუსტი და ტანჯული ეცოდებოდა. პირუტყვებიც კი უყვარდა და ებრალებოდა. ერთხელ, რატომ ჭრიჭინას უცაბედათ ფეხი მოვვლიჯეო, ტირილით თვალები დაიწითლა. გარიბალდის მამა, დომენიკო, თუმცა დიდი შეძლების პატრონი არ ყოფილა, მაგრამ შეილის კარგათ აღზრდისათვის არასფერს არ ზოგაედა. ბავშვის პირველი მასწავლებელი იყო მისი შორეული ნათესავე ჯიოვანი ჯიაკოლე. უფროსი ძმაც, ანჟელო, ყმაწვილის აღზრდას დიდ ყურადღებას აქცევდა. მაგრამ ყველაზედ უკეთესი მასწავლებელი გამოდგა არენა, რომელიც ბავშვს მუყაითათ ასწავლიდა და მის გონებაზნეობის განვითარებას ძალიან უწყობდა ხელს. რადგანაც ქალაქი ნიცა საფრანგეთზედ ერთობ ახლოს იყო, ეს გარემოება ყმაწვილების აღზრდაზედ გლახათ მოქმედებდა: სამშობლო ენა სრულიათ მივიწყებული ქონდათ, სულ ფრანგულათ ლაპარაკობდენ და ფრანგულ ენაზედ სწავლობდენ. არენამ დაიხსნა გარიბალდი ამგვარის დამახინჯებისაგან, საფუძვლიანათ შეასწავლა მას სამშობლო იტალიური ენა და გააცნო თავის მამულის ისტორია. ნორჩმა ყმაწვილმა დაინახა, რომ მის მამულს უწინ დიადი წარსული ქონოდა, იმგვარი განათლებული და კეთილდღეობიანი სახელმწიფო მეორე არც-კი ყოფილაყო, ეხლა-კი სრულიათ დაცემული და გაოხრებული იყო. სამშობლოს ძველი დიდებით გატაცებულსა და ძვე-

ლი გმირებით განცვიფრებულს ჯუზეპეს მისი ეხლან-
დელი დამცირება და გალატაკება გულს უმღვრევდა;
ოცნება გაიტაცებდა ხოლმე ბავშს და დაუხატავდა
მამულის დიად მომავალს. მან კონებაში
ბუნდით იბადებოდა ჯერ გამოიკვევებოდა შრები,
და ჯუზეპე სამშობლოს მიწის ბოროტების
შემდეგ ხშირათ ფიქრობდა რაგომ არ შეეძლება,
ჩვენი იტალია კვლავ აღზღვეს და გაბედინებოს.

არენა ყმაწვილობისას საბავშვო სამსახურში ყო-
ფილიყო და ბავშვს ხშირათ მოუხვედოდა ხოლმე იმ
ომების ამბავს, სადაც თვითონ მიეღო მონაწილეო-
ბა. ამგვარი ამბები პატარა ჯუზეპეს რაინდულ სი-
მამაცეს უბადავდა და მის ვაჟკაცურ ხასიათს უფრო
განამტკიცებდა. ცხენზედ ჯდომას, იარაღის ხმარებას
და ცურავს გარიბალდი თვითონ სწავლობდა. ყოვე-
ლივე ამაში ბოლოს ისე დახელოვნდა, რომ ტოლი
არა ჰყვანდა. წყალში იხვივით ცურავდა; რვა წლის
იყო, როდესაც ერთი ქალი დაღრჩობას გადაარჩინა.
სიპატარაეიდამვე მას ზღვა ძალიან შეუყვარდა. მა-
მის გაუგებრათ იქირავებდა ხოლმე ნავს და იმ სი-
შორეს გასწევდა ზღვაში, რომ რამოდენჯერმე კი-
ნალამ დაიღრჩო. ზღვის ტალღები და საშინელი
ღელევა მას-კი არ აშინებდა, პირ-იქით უფრო და
უფრო იზიდავდა.

თუმცა მამა მისს უნდოდა, შვილი მღვდლათ,
ვექილათ ან ექიმათ გამოეზარდა, მაგრამ ჯუზეპემ
ჟარი განაცხადა და გადასწყვიტა, ჩემი სიცოცხლე

ზღვაზედ უნდა გაეატაროვო. ახალგაზრდა გარიბალდის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, როდესაც მან პირველათ გასწია აღესაში გემით. მალე ის დანიშნეს კაპიტნათ ერთ გემზედ და ამგვართ დაიწყო მისი ზღვაზედ მიმოსვლა. მოგზაურობის დროს გარიბალდი ყოველისფერს თვალყურს ადევნებდა და სწავლობდა, ამ დროს განმელობაში იტალიის აღდგენის ფიქრი განუშორებლივ თან დასდევდა და მოსვენებას არ აძლევდა. ოცდაათხი წლის გარიბალდი ერთხელ ქ. ტაგანროგში მოსვლისას სასტუმროში შევიდა, სადაც ჩვეულებრივით მეზღვაურები ლენინის სასმელათ მიდიოდენ ხოლმე. აქ მას დაუხვდა რამოდენივე იტალიელი. მათ შორის იყო „ახალგაზრდა იტალიის“ ერთი წევრიც, რომელიც ცხარეთბაასობდა თავის მამულის ტანჯვა-წვალებაზედ და იმაზრს იცაედა, რომ ამბოხება ერთათ ერთი გზა არის მამულის სახსნელათო.

გარიბალდი ამ მოულოდნელმა შემთხვევამ გააოცა და გამოაუხიზლა.

„როდესაც ქრისტეფორე კოლუმბმა ატლანტის ზღვაზედ გზის დაბნევის დროს გაიგონა მისთვის გასახარელი სიტყვა: „მიწაო!“, ის იმ დროს არ ყოფილა იმდენათ ბედნიერი, როგორც მე მამულის სახელი რომ შემომესმა. მაშ ყოფილან ისეთი პირები, რომლებიც იტალიის „განთავისუფლებისათვის იღწვიან!“ ამბობს გარიბალდი თავის წერილებში.

სასტუმროდამ გამოსვლისათნავე გარბალდომ გადასწყეიტა, ჩემი სიცოცხლე აწი სრულიათ მამულს ეკუთენის, მე მისთვის უნდა ეიცოცხლო და მისთვისვე მოეკედო.

მეისვე დაანება ზღვას თავი და გასწია ქ. მარსელში. იქ ამ დროს ცხოვრებდა მაძინი.

ჯუზებე მაძინი კარგი ოჯახის შვილი იყო; იმგვარ პირებში აღიზარდა, რომ მამულის საყვარული დედის რძესთან ერთათ შეისისხლხორცა და მისი ერთათ ერთი ფიქრი, წადილი და მისწრაფება მამულის განთავისუფლება იყო. გაათავა თუ არა უმაღლესი სასწაელებელი, თავის მიზნის მისაღწევათ სამწერლო ასპარეზი აირჩია. უქადაგებდა ყველას იტალიის ძველ დიდებას, უნერგავდა მამულისადმი სიყვარულს და განთავისუფლების სურვილს. ის იყო ძლიერი ჭკუის პატრონი. იტალიის განთავისუფლება უდრეკელ რწმენათ გარდაექცა, დაიწყო ამ საქმის განხორციელება და ამიტომ უწოდებდა მას ხალხი წმინდა მასწაელებელს. მისი ერთი სიტყვა საკმარისი იყო, რომ ხალხს აღარც დახერეტის, აღარც საღრხოებელასი არ შეშინებოდა და მამულისათვის თავი შეეწირა.

გარბალდომ მალე გაიცნო მაძინი, დაუმეგობრდა მას და გახდა მაძინისაგან დაარსებულ „ახალგაზრდა იტალიის“ წევრათ. „ახალგაზრდა იტალია“, სწერდა მაძინი თავის თანამემალებს, წარმოადგენს იტალიელების ძმობას, რომელსაც რწამს პროგრესის და

მოვალეობის კანონი, დარწმუნებულია, რომ იტალია დამოუკიდებელი გახდება და თვითონ გაართმევს თავს თავის მტრებს“... მაძინი მოკლე ხანში ამბოხებას აპირებდა. გარიბალდის მიანდევს ზღვაზედ ამბოხების მომხრეების მოგროვება. გარიბალდი შეეიდა ამ მიზნით სახელმწიფო სამსახურში და მალე მრავალი მამულისათვის თავდადებული პირები მოაგროვა. ჯარის უფროსათ ამოირჩიეს ერთი პოლონელი გენერალი რამორინო. რამორინო ზანტი მოქმედების კაცი იყო და საქმე იმდენათ გააჭიანურა, რომ მთაერობამ ყოველისთვის გაიგო, ჯარი გაფანტა და ამბოხების რამოდენიმე მოთავე შეიპყრო. გარიბალდი ქ. გენუაში დაიშალა ერთ დედაკაცთან, რომელიც ხილსა ყიდდა ხოლმე. გულკეთილმა დედაკაცმა მის გადასარჩენათ ყოველივე იღონა.

ერთ საღამოს გარიბალდიმ ჩაიცვა გლეხის ტანისამოსი და გამოვიდა ქალაქიდან. ცხრა დღე დაღამე სულ მალულათ იარა უგზო-უკლევით და მეთექვსმეტე დღეს მოვიდა ქ. ნიცაში თავის დედიდასთან. დედა კი არ ინახულა, რადგანაც მისი შეშინება არ უნდოდა. მეორე დღეს გარიბალდიმ ქ. მარსელს გასწია. გზაზედ დაიჭირეს, მაგრამ საპყრობილის მეორე სართულიდამ გადმოხტა და გაიქცა. როცა მარსელს მოვიდა, დანამდვილებით გაიგო, რომ მთაერობას მისთვის იტალიაში სიკვდილით დასჯა გადაეწყვიტა. გარიბალდიმ რამოდენიმე ხანი დაჰყო მარსელში და შემდეგ ერთ ხომალდზედ მატროსათ დადგა. ერთხელ

როდესაც კაპიტანს ელაპარაკებოდა, ერთი ბავში თამაშობის დროს ზღვაში გადაეარდა. გარიბალდი მყისვე გადახტა წყალში, ბარე სამჯერ ჩაიყურყუმალა, ძლიერს გაჭირვებით იპოვა ბავში და სიკედილს გადაარჩინა. „ბავშის დედის სიხარულის ცრემლებმა და ლოცვამ უხვათ დააჯილდოვეს გარიბალდი ამგვარის მოქმედებისათვის“.

როდესაც გარიბალდი ისევ მარსელოში დაბრუნდა, ქალაქში ხოლერა მძვინვარებდა და ხალხს სულ მუსრს ავლებდა. ქალაქიდან ყველა განიზნულიყო გარდა ავთიმყოფებისა, ექიმებისა და მომეღელი ქალებისა. გულკვთილი გარიბალდი მყისვე საავთიმყოფოში დადგა და, ვიდრე ხოლერა არ განელდა, ავთიმყოფებს თავდადებული უფელიდა. ამგვარი ხასიათის იყო ის კაცი, რომელმაც შემდეგში მთელი იტალია აღადგინა და უკვდავთა შორის საუკეთესო ადგილი დაიჭირა. როდესაც ხოლერა მორილდა, გარიბალდი მატროსათ დადგა ერთ ხომალდზე და ამერიკაში გასწია. მას უნდოდა ახალი ქვეყნები გაეცნო, მომზადებულიყო და ისე შედგომოდა მამულის სამსახურს.

II

ამერიკაში გარიბალდი პირველ ხანს თითქმის უსაქმურათ იყო. როდესაც რიოგრანდეს რესპუბლიკა აჯანყდა და ბრაზილიას ომი გამოუცხადა, გარი-

ბალდი რესპუბლიკას მიექომავა. თუ-კი რომ შემთხვევა ექნებოდა, დაჩაგრული დაეფარა, მას ამაზედ მეტი არა უნდოდა რა, და ეხლაც სწორეთ ამგვარი შემთხვევა ქონდა ხელთ. გარიბალდიმ იშონა პატარა ხომალდი, რომელსაც დაარქვა თავის მეგობრის პატივისცემით „მაძინი“, მოიმხრო ბევრი იტალიელი, რომლებიც ამერიკაში ბლომათ იყვენ, და ამგვართ იცაედა რიოგრანდეს დამოუკიდებლობას. ერთ ბრძოლაში გარიბალდი დასჭრეს და ტყვეთ შეიპყრეს. ჭრილობა საშიში იყო, გარიბალდის ძალიან აწვალებდა, მაგრამ ტყვია კარგათ ამოაცალეს და მალე მოარჩინეს. სეირნობის ნება მიცეს, თვალყურს არ ადევნებდენ, ამიტომ გაქცევა დააპირა და კიდევ ასრულა. ქალაქს კარგა მოშორდა; იფიქრა, ეხლა ველარაფინ დამეწევაო და დასასვენებლათ შეჩერდა. თურმე მღვერები გამოდგომოდენ უკან, წამოეწიენ ამ დროს და შეიპყრეს. ხელები უკან ზურგზედ გაუკრეს, ფეხებში ბორკილი მიცეს და ისევ უკან მოიყვანეს.

გუბერნატორის თანამდებობას ამ დროს ვილად ლეონარდო მილლანი ასრულებდა. როდესაც შებორკილი გარიბალდი მასთან მიიყვანეს, მან უბრძანა, ეხლავე დამისახელე ის პირები, რომლებმაც გაქცევაში ხელი შეგიწყვესო. გარიბალდიმ უარი განაცხადა. მილლანმა წასჩურობა რაღაც ჯარის კაცებს და წავიდა. გარიბალდი საპყრობილეში წამოიყვანეს, ზურგზედ გაკრულ ხელების მაჯებზედ ბაწარი მოა-

ბეს და მალლა ჩამოკიდეს, ძნელი წარმოსადგენია ის ტანჯვა, რაც ისე ჩამოკიდებულ ადამიანს მიაღებოდა. მხრების სახსრებმა გარიბალდის ლაწანი დაუწყეს, მაგრამ მას წარბიც არ შეუხრია. მალე შემოვიდა მილლანი და გარიბალდის დაეკითხა, გამოტყდები, თუ არაო. გარიბალდიმ პასუხის მაგიერ შიგ სახეში ჩააუურთხა. უსინიდისო მილლანმა ბრძანა, ასე იტანჯოს, სანამ არ გამოტყდებოა. გარიბალდის მთელი ტანი ნაკვერცხალსავეით უხურდა; მეტის ტანჯვისაგან შუბლზედ სიმწრის ოფლს ასხამდა; ყოველ წამს პირი უშრებოდა. ორი საათის ამგვარი ტანჯვის შემდეგ გარიბალდი ყარაულებს შეეცოდათ და ჩამოხსნეს, რადგანაც მკვდარი ეგონათ.

რამოდენიმე დღის შემდეგ შეუყარეს ხელებში ბორკილი და გაგზავნეს მეორე საპრობილეში, რომელიც კარგა შორს იყო. მთელი გზა გარიბალდიმ ქვეითათ გაიარა. ამ საპრობილეში გარიბალდიმ რამოდენიმე ხანს დაჰყო. აქ მას გამოუჩნდა ერთი გულკეთილი ქალი, რომელიც მას უვლიდა და ყოველივეს უგზავნიდა, თუ საჭმელს, თუ წამლებს. დიდხანს აწვალეს აქე გარიბალდი. ბოლოს ერთმა გუბერნატორმა გაანთავისუფლა. შემდეგში გარიბალდიმ ეს ღიონარდო მილლანი ტყვეთ შეიპყრო; გარიბალდიმ არ ინახულა ის, რადგანაც ეშინოდა, ვაი თუ ჩემი ძველი წვალება გამახსენდეს და სამაგიეროს გადახდის სურვილი დამეხადოსო, და უბრძანა, გაანთავისუფლეთო. ამგვარი გულის კაცი იყო გარიბ-

ბალდი; რა სატანჯველიც უნდა მიეყენებიათ მისთვის, ის ყოველისთვის იფიწყებდა და სამაგიეროს არაფერს არ უხდოდა.

ამის შემდეგ გარიბალდი შეუერთდა რესპუბლიკის უმთავრეს ჯარს და მისმა ურიცხვმა გამარჯვებამ და ვაჟკაცობამ არამც თუ მთელი ამერიკა აალაპარაკა, არამედ ევროპაშიაც გადმოვიდა ამბავი. მის თანამემამულეებს, რომლებსაც სამშობლოსათვის გული უძგერდათ, გარიბალდის ამგვარი ვაჟკაცობა და სამხედრო ნიჭი იმედს უბადავდა გულში, რადგანაც იტალიის განთავისუფლება და აღდგენა მხოლოდ ამგვარ პირებზედ იყო დამოკიდებული. გარიბალდი ხან ხმელეთზედ იბრძოდა, ხან ზღვაზედ და ყველგან გამარჯვებული იყო. ერთხელ, როცა გარიბალდი ზღვაზედ იყო ოცდაათი კაცით, ატყდა საშინელი ღელვა, დაეჯახა ტალღა გარიბალდის ხომალდს და გადააბრუნა, ყველა წყალში გადაცვინდა. გარიბალდის საკუთარი თავი დაიფიწყდა და სხვის გადარჩენას ცდილობდა. საშინელი ღელვის გამო ყველა ვერ გადარჩინა; თოთხმეტი კაცი მაინც დაიხრჩო, ყველა იტალიელი. მათ შორის ორი გარიბალდის საუკეთესო მეგობარი იყო. გარიბალდი დაჯდა ზღვის პირას და გულსაკლავათ ქვითინი დაიწყო.

ეს შემთხვევა აშკარათ გვიჩვენებს, თუ რა ჩვილი და მოსიყვარულე გულის პატრონი იყო გარიბალდი. მეგობრების დაღრჩობამ ის საშინლათ დაალონა; გახდა, ყოველისთვის ხალისი დაჰკარგა. ასე

ეგონა, ქვეყნიერობაზედ ობლათ დავრჩიო. „ქვეყნი-
ერობა ჩემს თვალში უდაბნოთ გარდაიქცაო“, სწერს
ის. ამიტომ გადაწყვიტა ცოლის შერთვა, იქნება გუ-
ლი გადავაყოლო და გავერთოეო. მალე მოეწონა
ერთი ყმაწვილი ქალი, ანიტა, და ჯვარი დაიწერა.
ამის შემდეგ ყოველ ბრძოლაში ანიტა თან დადევ-
და გარიბალდის და, როგორც ნამდვილი ვაჟკაცი,
ისე იბრძოდა. როცა მის გარშემო ტყეიას ზუზუნნი
გაქონდა, მას არაფერი არ აშინებდა. ერთ სასტიკ
ბრძოლაში გარიბალდი იძულებული იყო უკან და-
ეხია, რადგანაც თავს ურიცხვი მტერი დაატყდა; ანი-
ტას ორმოც კაცამდე შემოეხვია გარს. მან გადაჰკრა
ცხენს მათრახი და გავარდა განზედ, მაგრამ ტყეიამ
ცხენი მოუკლა და ანიტა ტყვეთ შეიპყრეს.

ტყვეობაში ანიტა's ყველა პატივისცემით ეპყრო-
ბოდა მალე ანიტამ დრო იხელთა, იშოვნა ცხენი
და გაიპარა. არც დღე და არც ღამე აღარ გაჩერებ-
ბულა, სულ კლდე-ღრე იარა; მთაში ვინც დაინახავს
და, ყველას მოჩვენება ეგონა და გარბოდა. რამდენი-
სამე დღის შემდეგ ის გარიბალდის წამოეწია. წარ-
მოიდგინეთ ორივეს გაკვირება; ერთმანერთი ცოც-
ხალი აღარ ეგონათ და ახლა მათ სინარულს საზღვა-
რი აღარა ჰქონდა. გარიბალდის დაიბინავა მახლობ-
ბელ სოფელში. აქ ანიტას შეეძინა ვაჟი, მენოტტი.
დედის ვაჟკაცობა შეიღოს შუბლზედ ეწერა, რადგან-
ნაც წარბთან ჰრილობა დაჰყვა; ამის მიზეზი ის იყო,

რომ ანიტა ორსულობის დროს ცხენიღამ გადმო-
ვარდა.

ამგვართ ექვსი წელიწადი ემსახურა გარიბალ-
დი უცხო ხალხს, ბოლოს გამოვიდა სამსახურიდან
და დასახლდა მონტევიდეოში. პატარა ხანს ჩოდრო-
ბა დაიწყო და მოაგროვა იმდენი ფული, რაც პირ-
ველ ხანს ახალ მეოჯახისათვის საჭირო იყო. შემ-
დეგ ვაჭრობას მოჰკიდა ხელი. ჩამოდენიმე ხნის შემ-
დეგ ვაჭრობასაც თავი დაანება და მასწავლებლათ
დადგა. მალე მონტევიდეოს რესპუბლიკაც აჯანყდა.
გარიბალდი მიმართა თავის თანამემამულეებს, რომ-
ლებიც იქ ბლომათ იყვნენ; ურჩია, მოეგროვდეთ,
შევადგინოთ ჯარი და მონტევიდეოს რესპუბლიკას
დაეცხმართო. ყოველ შემთხვევაში გარიბალდი იმას
ექომეგებოდა, ვინც უფრო სუსტი და მართალი იყო.

მალე შედგა „იტალიის ჯარი“ გარიბალდის მე-
თაურობით. ამ ჯარმა მონტევიდეოს რესპუბლიკას
დიდი სამსახური გაუწია. ჯამაგირი მას არ ეძლეოდა;
მხოლოდ სასმელ-საჭქელს აძლევდენ. გარიბალდიც
ამით კმაყოფილდებოდა, რადგანაც სუსტის დაფარვას
ზნეობრივ მოვალეობათ რაცხდა და ამგვარ სამსახურ-
ში ჯამაგირს აროდეს არ იღებდა. სასმელი და საჭ-
ქელი თუ ექნებოდა, მეტს არაფერს არ ითხოვდა.
„იტალიის ჯარის“ ღვაწლი იმდენათ დაუფასებელი
იყო, რომ რესპუბლიკის მთავრობამ ის საკუთარის
დროშით დააჯილდოვა და დასაჩუქრებაც უნდოდა,
მაგრამ უკანასკნელზედ გარიბალდიმ უარი განაცხა-

და:—იარაღს მისთვის მოეკიდეთ ხელი, რომ თქვენ-
თან ერთათ თქვენი თავისუფლება და დამოუკიდებ-
ლობა უანგაროთ დაგვეცვა. ჩვენ მომავალშიც ისე
მოვიქცეთ, თუ კი გამოგადგებით რაშიმეო.

1846 წელს 8 თებერვალს მოხდა უკანასკნე-
ლი ბრძოლა. მიუხედავათ იმისა, რომ მტერი გაცი-
ლებით მეტი იყო, „იტალიის ჯარმა“ საშინლათ
დაამარცხა. „იტალიის ჯარის“ ასეთი გასაოცარი მო-
ქმედება უმთავრესათ გარიბალდის გამჭრიახობის და
სამხედრო ნიჭის ბრალი იყო. არც ერთი განკარგუ-
ლება არ მოუხდენია გარიბალდის ისეთი, რომ წინ-
დახედულობით, გამოცდილებით, გასაოცარის ნიჭი-
თა და გამჭრიახობით არ ყოფილიყოს აღბეჭდილი.
გემების უფროსი, ლენე, გარიბალდის მოქმედებით
იმდენათ აღტაცებული იყო, რომ ჯერ წერილი მო-
სწერა გარიბალდის და შემდეგ ზვითან გამოსწია
მონტევიდეოში გარიბალდის სანახავათ. უბრალო მუ-
შის სახლისაგან არ განირჩეოდა ის სადგომი, რომ-
მელშიდაც ამდენი გამარჯვების გმირი ცხოვრობდა.

ლამე იყო, ლენე რომ მოვიდა; შემოვიდა ოთახ-
ში და სიბნელისა გამო სკამს ფეხი წამოკრა.

— თუ კისერი არ მოიტეხა ადამიანმა, ისე ვერ
ელირსება გარიბალდის ნახვას? წამოიძახა მან.

რა უცხო ხმა შემოესმა გარიბალდის, მყისვე
კოლს დაუძახა:

— ანიტა, სანთლისათვის ფული რომ არა გაქვს:
ვიღაც მოვიდა.

— ერთი გროშიც აღარ გვაბადია, გამოუცხადა
ანიტამ.

— საბჭოთა-ქმარის დაპარაკი ლენეს კარგათ ესმოდა.
ან ვერა საბჭოთა-ქმარის დაპარაკით ფული: სამსახურისათვის
ჯამაგირს იღებდა და, თუ თავის მეცადინეობით
იშოვდა, როგორმე ორიოდ ფარას, მასაც ღარი-
ბებზე დაურთებდა.

გარიბალდი იძულებული იყო, თავის სტუმარს
ბნელ ოთახში გამომუსაიფებოდა.

— მე, ბატონო, ადმირალი ლენე გახლავარ,
დაიწყო სტუმარმა: თქვენმა საარაკო მოქმედებამ იმ-
დენათ გამოაცა, რომ ველარ მოვითმინე და თქვენს
სანახავათ გადახელით.

— უკაცრავათ ვარ თქვენთან, უპასუხა გარი-
ბალდომ:— როდესაც მონტევიდეოს რესპუბლიკას პი-
რობით შევეკარი, საჭმელთან ერთათ დამავიწყდა
სანთლებიც ჩამეწერა, თუ გაიგონეთ, წელან ჩემი
მეუღლე მეუბნებოდა, ერთი გროშიც აღარ გაგვაჩ-
ნიაო. ამიტომ მეტი გზა აღარ არის, ასე ბნელაში
უნდა ვისხდეთ. იღბლათ მიმხვდარი ვარ, ადმირალო,
რომ თქვენ ჩემთან სალაპარაკოთ მოსულხართ და
არა იმისათვის, რომ ჩემ სახეს უცქიროთ“.

დიდხანს ილაპარაკეს ორივემ. გამომშვიდობე-
ბის შემდეგ ლენემ გასწია სამხედრო მინისტრთან და
ყოველივე უამბო. მინისტრმა მაშინათვე გაუგზავნა
გარიბალდის ფული. გარიბალდომ მინისტრს ველარ
აწყენია და ფული დაიტოვა, მაგრამ მეორე დღესვე

ქერიე-ობლებს დაურიგა. თავისთინ მხოლოთ ერთ-
გირვანქა სანთელი იყიდა და ცოლს მოუტანა: — მეო-
რეთ თუ კიდევ გვესტუმრა აღმოსავლეთით გამოგვადგე-
ბაო. თვითონ ყოველისფერს იკლავდა, გარდა იბალდი,
გაჭირვებულისათვის კი არაფერს არ ზოგავდა. ლარი-
ბულათ ცხოვრებდა, ლარიბულათ იცვამდა, ლარიბუ-
ლი პურის ჭამა ქონდა: მის ჩვეულებრივ საჭმელს
პური და ყველი შეადგენდა; ათასში ერთხელ თუ
მოხარშავდა ანიტა წენიან საჭმელს. თუ რამეს იშო-
ნიდა, სულ ქერიე-ობლებს აძლევდა, თვითონ კი ხში-
რათ ერთი გროშიც აღარ ქონდა სახლში. ერთხელ
მას შემოხვდა ჯარის კაცი, რომელსაც ხალათი არ
ეცა. გარიბალდომ დაუძახა, გაიძრო თავისი ხალათი
და მიცა. მობრუნდა სახლში და ცოლს მეორე ხა-
ლათი მოთხოვა, მაგრამ მან უპასუხა:

— ერთი გქონდა და ისიც სხვისათვის მიგიცია;
მეორე აღარ გახლავს. ამგვართ რამოდენიმე ხანს
გარიბალდი უხალათოთ იყო, რადგანაც ფულიც აღარ
ქონდა, რომ ეყიდა.

III

სანამ გარიბალდი ამერიკაში იბრძოდა, მამულის
შვილებს იტალიაშიც არ ეძინათ. მაძანის რედაქტო-
რობით გამოდიოდა გაზეთი, რომელიც ხალხს უქა-
დაგებდა, თუ მამულის დახსნა გინდათ, აესტრიის ბა-
ტონობა უნდა მოსპოთ, წერილ წერილი მეფეებო

განდევნათ, მამული შეაერთოთ და ერთი სახელმწიფო შექმნათ. გაზეთი ისე იყო გაერცვლებული, რომ უკანასკნელი მუშაც კი გაფაციცებით კითხულობდა. ხალხი გამოერკვა, შეიგნო ავსტრიის ვერაგული მოქმედება და დღე დღეზედ ამბოხებას აპირებდა. იტალიელების უმეტესმა ნაწილმა განთავისუფლებული მამულის მომავალ მეფეთ სარდინიის მეფე კარლ ალბერტი დანიშნა.

ლომბარდია და ვენეცია აჯანყდა ავსტრიის წინააღმდეგ. მეფე კარლ ალბერტიც ამხედრდა ლომბარდიის მისაშველებლათ. ეს ამბავი რომ გარიბალდის ამერიკაში მიუყიდა, მან დაანება ამერიკას თავი, ცოლ-შვილით და რამოდენიმე იტალიელით სამშობლოს მოაშურა. როდესაც გემი იტალიის ნაპირს მიუახლოვდა, იქაურობა ურიცხვი ხალხით გაივსო. რადინახეს გარიბალდი, ყვირილი და ვაშას ძახილი ასტეხეს. აღფრთოვანებული ხალხი სიხარულით ეგებებოდა თავის გზის მაჩვენებელ ვარსკვლავს. მისი აღტაცება ნათლათ მოწმობდა, თუ რა ნუგეში იყო მისთვის გარიბალდი და რას მოელოდა მისგან იტალიაში მოსვლისათნავე. გარიბალდიმ ჯერ სარდინიის მეფეს მიმართა, მაგრამ მეფეცა და მისი სამხედრო მინისტრიც მედიდურათ დაუხვდნენ და გარიბალდიმ ლომბარდიის ქალაქ, მილანს, მიაშურა.

მილანის მმართველობამ დანიშნა ის გენერლათ. მან შეაგროვა ურიცხვი ყმაწვილ კაცობა, ვისაც მამულისათვის გულს ერჩოდა, შეასწავლა მათ სამხედ-

რო წეს რიგი და გაეშურა მტრისაკენ. სანამ ის მტრის ერთ ჯარს ებრძოდა, მეორე ჯარმა მეფე ალბერტის უხეირობით მილანი აიღო. ამ გარემოებამ გარიბალდი ისე გააცხარა, რომ ხალხს შემდეგის მოწოდებით მიმართა:

„სარდინიის მეფე მამულის მოღალატე ყოფილა. დღეის შემდგ მას აღარ ეემოჩილები. საკუთრათ ვიწყებ ომს მამულის სახსნელათ და, ვისაც გულის გერჩისტ, უკან მომყევით!“

ამ დროს რომში ამბოხება მოხდა; პაპი გაიქცა. რომა რესპუბლიკათ გამოაცხადეს და მმართველობის თავში სამი კაცი დანიშნეს; მათ შორის ერთი გარიბალდის მეგობარი მაძინიც იყო. სატრანგეთის იმპერატორი პაპის გამოესარჩლა და აჯანყებული რომის წინააღმდეგ რვა ათასი კაცითა და თოთხმეტი სამხედრო გემით გენერალი უდინო გამოუგზავნა. რომის მთაწრობამ ჯარის უფროსათ გარიბალდი მოიწვია. როდესაც გარიბალდი შეენიერ ცხენზედ, განიერი წითელი ხალათით და მალალი შავი ქუდით რომში შევიდა, ხალხის აღტაცებას საზღვარი აღარა ჰქონდა.

— „აი ჩვენი საბრაკო გმირი, რომელსაც ქვეყნიერებაც ვერ გაუმაგრდება“, იძახდა ყველა.

მართლაც ისეთი ვაჟკაცობისა და გმირობის სახელი ქონდა მას ამ დროს გავარდნილი, ისეთის სასოებით უყურებდა ხალხი თავის პირმშო შეილს, რომ თითოეული მათგანი დარწმუნებული იყო: გა-

რიბალი და ჩვენ სახსნელათ არის ზეცით მოვლენილი
და დუქნისაჲთა ზღვა და ხმელეთა მის წინააღმ-
დეგ აზნებდრდეს, მაინც ერთ ბეწეს ვერ გაუბრუნ-
დებს. ღიახ, გარიბალდი სხვათა შორის მით იყო
შესანიშნაეი, რომ ყოველი ადამიანის გულში ამგვა-
რი ურყეველი რწმენის აღმოცენება შეეძლო. მისი
ნიჭის სიმამაცის და მამულის განუსაზღვრელი სიყვა-
რულის გარდა ეს რწმენაც იყო მიზეზი, რომ სამ-
ხედრო წეს-რიგის უცოდინარმა ხალხმა ძლიერი მტრის
გაწერთილი ჯარი სძლია და მამული აღადგინა.

გარიბალდიმ მოაგროვა ორი ათას ხუთასი კა-
ცი. ზოგი მათგანი ჯარის კაცი იყო, ზოგი მასწავ-
ლებელი, ზოგი მოსწავლე, — აქ ყოველგვარ ხელო-
ბის კაცს ნახავდით. მალე მტერი ქალაქს მოუახლოე-
და. ასტყდა საშინელი ბრძოლა. მთელი ცხრა საათი
დაჭრილ ლომებსაეით ეკვეთებოდენ ერთმანეთს.
ბოლოს დაქანცულ მტერს წამოუქროლა გარიბალ-
დიმ, ხიშტით მიიტანა იერიში იქ, საიდანაც უდინო
არ მოელოდა, ნახევარზედ მეტი ჯარი გაუწყვიტა და
წინ დაიფრინა.

სალამოზედ მთელი რომი გაჩირაღდნებული იყო.
ხალხი სიმღერა-მხიარულებით გამარჯვებას დღესას-
წაულობდა, რადგანაც ეს გამარჯვება მამულის ბრწყინ-
ვალე მომავლის უტყუარი თავდები იყო.

ხალხის თვალში გარიბალდი ნამდვილ ღმერთათ
გარდაიქცა. მაძინი და მისი ამხანაგები, რომლებიც
მმართველობის სათაეეში იდგენ, შურით გაიმსჭვალენ,

მამულის დახსნის წმიდა საქმეში თავის
ტერესები ჩამოურიეს: იმის მაგიერ, რომ მთელი
რის უფროსათ გარიბალდი დაენიშნათ, უილატო ნიკო
გენერალი დანიშნეს და გარიბალდი კი მიხ. ბ. ნიკო
ბას დაუმორჩილეს. მაგრამ გარიბალდი სხვასაგვ
დაბალი სულის პატრონი არ ყოფილა. მთელი მისი
არსება მამულის სიყვარულით იყო გამსჭვალული,
მამულის სიყვარული აძგერებდა მის გულს; ეს წმი-
და გრძნობა მის უკანასკნელ ბალანსაც კი ასულდგ-
მულეებდა და განა ამგეარ დიად საქმეში მას პირადი
რამ დაებადებოდა?! სირცხვილი სხვას, თორემ ის
თუნდა უბრალო ჯარის კაცათ იომებდა და ისე შე-
წირაედა მამულს პატიოსნებით აღსაესე გულს.

როდესაც ნეპოლიტანის სამეფოც აჯანყდა და
მისმა უცხო ტომის მეფემ სატახტო ქალაქ ნეპო-
ლის გარშემო ჯარების შემოკრება მოიწადინა ტახ-
ტის განსამტკიცებლათ, გარიბალდიმ მცირეოდენის
ამალით ნეპოლიტანის ჯარს გზა შეუკრა. მოატყდა
ურიცხვი მტერი და ასტყდა საშინელი ბრძოლა. გა-
რიბალდი უფროსს თხოვდა, ჯარი მომაშეგლეო,
მაგრამ ის ხმასაც არ ცემდა. გაცხარებულ ბრძოლის
დროს გარიბალდი ცხენიდან გადმოაგდეს, ერთ წამს
ყველას მოკლული ეგონა, მაგრამ ის მარდათ წამოხ-
ტა ზეზედ, მოახტა ცხენს, ცალი ხელით ხმალი იშიშ-
ელა, როგორც მეფე ერეკლემ იცოდა, გაჭირვე-
ბის დროს, მეორე ხელში ქუდი ააფრიალა იმის ნიშ-
ნათ, რომ ცოცხალი ვარო, და მტერს დაურბინა.

შეგიწირია მისთვის შენი თავი, აბა მიყურე, თუ ან მე ჩამოგრჩე უკან მამულის სამსახურშიო.

და მართლაც ყოველ ბრძოლაში მონაწილეობას იღებდა, მეომართ ტყვია-წამალს აწვდიდა, დაჭრილებს უვლიდა და ანუგეშებდა, როდესაც მის გარშემო ტყვიას ზუზუნნი გაქონდა, მას ფერიც არ ეცვლებოდა და, თუ ვინმე შეკრთებოდა, მისი გამამხნევებელი ანიტა იყო. მართლაც, რომელი იქნებოდა იმდენათ ლაჩარი, ქალს გახურებულ ბრძოლაში დაინახავდა და თვითონ უკან დაიხვედა!

ანიტას გვამი გარიბალდიმ ფარულათ დასაფლავა მინდორში ერთი ხის ქვეშ. შემდეგში მისი ნაშთი გადიტანეს ქალაქ ნიცაში და ბოლოს კაპრერას კუნძულზედ, სადაც გარიბალდიმ თავის მოხუცებულობის უკანასკნელი წუთები გაატარა.

IV

ცოლის გარდაცვალების შემდეგ გარიბალდი რამოდენიმე ხანს კიდევ დარჩა იტალიაში. რადგანაც მტერთან ომის გაგრძელება ჯერჯერობით ძნელი იყო, ამიტომ მან ჯარის გროვებას თავი დაანება და ამერიკაში გასწია. აქ ის შეუამხანაგდა ერთ მექარხნეს და სანთლის კეთება დაიწყო. ამგვარათ იტალიის საუკეთესო გმირი და მამულისშვილი სახელოვან დაკაპიწებული უბრალო მუშასავეთ ქონით

სავსე ქვაბს ურევდა ხოლმე. შემდეგ ვაჭრობას მო-
კიდა ხელი, მოგროვილი ფულით იყიდა იტალიის
ახლო პატარა კუნძული, კაპრერა და აქ დასახლ-
და. მალე გარიბალდის კავურისაგან წერილი მოუვი-
და. ის თხოვდა, ტურინში ჩამოდი და ჯარის უფ-
როსობა იკისრეო.)

კავური იყო სარდინიის სამეფოს პირველი მი-
ნისტრი და საუკეთესო მამულის შვილი. მის უპირ-
ველეს საწადელსა და სანატრელს იტალიის გაერთიანება და მისი დიდების აღდგენა შეადგენდა, მაგრამ
მას უნდოდა სასურველ მიზნამდის ეშმაკურის მოქმე-
დებითა და მოხერხებით მიეღწია. ის დაუმეგობრდა
საფრანგეთის მეფე ნაპოლეონ III-ეს და 1859 წელს
აღუთქვა, თუ ავსტრიელების წინააღმდეგ დამეხმარე-
ბი და ლომბარდია-ვენეციას დამაპრობიებ, სავოიას
და ნიცას მოგცემო. ნაპოლეონი დიდის სიამოვნე-
ბით დათანხმდა. ვიქტორ ემანუილმა, რომელმაც
ორმოცდარვა წელს მამის კარლ ალბერტის ტახ-
ტი დაიჭირა, მყისვე ავსტრიელებს ომი გამოუცხადა.
საფრანგეთმა ჯარი მოაშველა. მიიღო თუ არა გა-
რიბალდის კავურის წერილი, ალტაცებაში მოვიდა,
გამოსწია კავურთან და აღუთქვა, დღეიდან ვიქტორ
ემანუილის სახელით ეიომებო. მას ჩააბარეს ჯა-
რის ერთი ნაწილი და სრული თავისუფლება მი-
ცეს, როგორც გინდა, ისე იმოქმედო. გარიბალდი
დაბნაკდა ქალაქ ვარაზეს მახლობლათ და აქედამ
უქადაგებდა ხალხს: ვისაც მამული გიყვარსთ და ქუ-

დი გზურავსთ, შეიარაღდით და მტერს შეებრძოლეთო. ყველი კუთხიდან მოდიოდენ არა თუ მარტო მამაკაცები, ქალებიც და მამულის სახსნელათ სიკვდილის სურვილს აცხადებდენ.

ავსტრიელებმა გარიბალდის წინააღმდეგ გენერალი ურბანი გამოგზავნეს ურიცხვი ჯარით. თოთხმეტი საათი ებრძოდენ გარიბალდიელები მტერს და ორჯერ აბრუნებდეს პირი; საშინლათ დაამარცხეს და წინ თხებივით დაირეკეს. ბრძოლის წინა დღეს ურბანი დარწმუნებული იყო, რომ გარიბალდის დაამარცხებდა. როდესაც თვითან დამარცხდა, საშინლათ გაბრაზდა და მალე მეორეთ შეებრძოლა გარიბალდის. გარიბალდიმ მეორეთ უარესი დღე დააყენა. ასეც უნდა მომხდარიყო:

ავსტრიის ჯარს ამოქმედებდა უფროსების ბრძანება, ისინი უმიზნოთ იბრძოდენ. გარიბალდიელებს კი აბრძოლებდა მამულის ტანჯვა-წვალება და მისი განუსაზღვრელი სიყვარული; მათი მიზანი იყო მამულის განთავისუფლება. ან უნდა მომკვდარიყვენ, ან უნდა გაემარჯვათ და ამიტომაც საკვირველი არ არის, თუ უფრო თავგებწირული იბრძოდენ, ვიდრე მტერი.

გარიბალდიმ წაართვა მტერს რამოდენიმე ქალაქი; ჩრდალო იტალიაში სრულიათ დაამარცხა და გამოსწია შუა იტალიაში, რომ აქ მოემზადებია ხალხი ასაჯანყებლათ და ჯარიც შეეგროვებია. ყოველ ქალაქში, ყოველ სოფელში ხალხი აღტაცებითა და

„გაუმარჯოს მამულს, გაუმარჯოს გარიბალდის!“ ძახილით ეგებებოდა. მის დანახვაზედ ყველას სიხარული და ნეტარება ეფინებოდა. ერთი ქალაქის მცხოვრებლებმა მისი ეტლიდამ ცხენები გამოხსნეს, შეეება შიგ რამოდენიმე უმაწვილი კაცი და ისე დაატარეს ქალაქში. ერთმანერთს ეცილებოდენ, არა მე უნდა შეეება შიგ და არა მეო. გარიბალდის არ უყვარდა ასე უზომო პატივისცემა, მაგრამ ნეტარებით დამთერალ ხალხს რაღა შეაჩერებდა!

ავსტრიელებთან ომი გათავდა. ვიქტორ ემანუილსა და ავსტრიას შორის მშვიდობიანობა ჩამოვარდა. ავსტრიამ ვიქტორ ემანუილს ლომბარდია დაუთმო. დახმარებისათვის ნაპოლეონმა სავოია და ნიცა მიიღო. ნიცა ის ქალაქი იყო, სადაც გარიბალდი დაიბადა; აქ გაატარა მან თვასი სიყვაწვილის საუკეთესო ხანა, აქ იგრძნო პირველათ მამულისადმი სიყვარული და აქვე გადასწყვიტა მისთვის თავის შეწირვა; ამიტომ სამშობლო ქალაქი უზომოთ უყვარდა. როდესაც გაიგო, კაეურმა ნიცა საფრანგეთს დაუთმოვო, სასოწარკვეთილებისაგან თავბრუ დაეხვია, გონება დაეფანტა. მოიჭრა პარლამენტში, წარმოსთქვა მეტათ მგრძნობიარე სიტყვა, აღარავისათვის დაუმალავს რამე. კაეურს მამულის მოღალატე, მამულის გამყიდველი უწოდა:

— იმ დროს, როცა ამდენი ხანი დაქსაქსული იტალიის შეერთებისათვის ვიღწვი, მამულის მოღალ-

ლატე, იუდა, ჩემს სამშობლო ქალაქს სხვას აძლევსო.

კაეური წამოდგა ზეზედ და ერცელი სიტყვა წარ-
მოსთქვა, რომელშიდაც თავი გაიმართლა. და მართ-
ლაც მაძულის მოლალატეობით არ მოქცეულა ასე
კაეური: ის ხედავდა, რომ ნაპოლეონის დაუხმარებ-
ლათ ავსტრიას ვერ დაამარცხებდა; ნაპოლეონი კი
მხოლოდ მაშინ დაეხმარებოდა, თუ საეოიასა და
ნიცტას მიცემდნენ. თუმცა კაეურისათვის ეს ძალიან
სამწუხარო იყო, მაგრამ მეტი გზა აღარ იყო და მთე-
ლი მაძულის დაღუპვას იაეე ნიცას დაკარგვა ამჯო-
ბინა. მიუხედავად ამისა გარიბალდის ნაღვლით სავსე
სიტყვები, მისი მწუხარე სახე და ცრემლიანი თვალე-
ბი კაეურს ღრმად ჩაებეჭდა გულში; გარიბალდის
წინაშე ის თავის თავს დამნაშავეთ გრძნობდა და ამ
შემთხვევას უკანასკნელ წუთამდე ყოველთვის მწუ-
ხარებით მოიგონებდა ხოლმე.

✦ გულგატეხილი გარიბალდი კაპრერის კუნძულ-
ზედ დაბრუნდა. აქ მას ედგა სამთვალე ოდა; ერთ-
ში თვითონ იდგა, მეორეში ორი მისი მეგობარი,
რომლებიც მასთან ცხოვრებდნენ და მესამე სტუმ-
რებისათვის იყო დატოვებული. ოთახი გარიბალდის
ღარიბულათ ჰქონდა მოწყობილი, ფუფუნება არ უყ-
ვარდა; მხოლოდ ვარდებსა და ყვავილებს მის ოთახ-
ში ბევრს ნახავდით, რადგანაც გარიბალდის ძალიან
უყვარდა. ლოგინის თავთან დედის სურათი ეკიდა,
რომელსაც გარიბალდი ყველას დიდის აღტაცებით
აჩვენებდა და აღელვებულის ხმით ეტყოდა:

— აი დედი ჩემის სურათიო.

მთელ დღეს გარიბალდი მუშაობაში და წიგნების კითხვაში აღამებდა. სახლსა და ეზოს ქვის გალავანი თვითან შემოაფლო; თავის ხელით გააშენა ბაღი, დარგო მრავალი ხეხილი, დათესა მწვანელობა, საზამთრო, კიტრი, ნესვი. გააშენა ვენახი და სტუმრებს თავის მიერ დაწურული ღვინით უმასპინძლებოდა. მისი ჩვეულებრივი საჭმელი ბოსტნეულობა, ყველი და თევზი იყო; ხორცს კი ძვირათ ჭამდა ხოლმე, რადგანაც პირუტყვი ებრალებოდა. ასე მყუდროთ ცხოვრებდა გარიბალდი მცირე ხანს, სანამ სიცილიაში აჯანყება არ მოხდა. თავისუფლების შეიღმა მყისვე დაანება თავის კუნძულს თავი, გამოსწია იტალიაში და დაუწყო ჯარს გროვება.

მალე ათასამდე კაცი მოაგროვა და სიცილიისაკენ გასწია ორი გემით. მთელი გზა ნეაპოლიტანის სამხედრო გემებით იყო მოფენილი, მაგრამ გარიბალდის იმე აუხვია მტერს თვალები, რომ სიცილიის ნაპირს მშვიდობიანათ მიაღწია. აქედამ თავის ჯარით ქალაქ პალერმოს მიაშურა. გზაზე დაუხვდა ხუთი ათასი კაცით ნეაპოლიტანის გენერალი, ლანდი. ატყდა საშინელი ბრძოლა, მაგრამ გარიბალდის ნიჭმა და გმირობამ აქაც დააძარცხა მტერი. ეხლა პალერმომდის გზა გახსნილი იყო, მაგრამ იქ დაბანაკებული იყო თხუთმეტი ათასი კაცით გენერალი ბოსკო. ამხელა ჯართან შებრძოლება საფრთხილო იყო,

შაგრამ გარიბალდომ ისეთი მანე დაუგო ბოსკოს, რომ შიგ გააბა და დაამარცხა.

გარიბალდომ მოინდომა მტრის ქალაქიდან გამოტყუება და შემდეგ ქალაქის აღება. ამ მიზნით ის დაბანაკდა პალერმოს მახლობლათ და ბრძოლისათვის მზადება დაიწყო. ბოსკომ ჯარის მცირეოდენი ნაწილი ქალაქში დატოვა, დანარჩენით კი გარიბალდისთან საბრძოლველათ გამოვიდა. დაჭრილ ლომებსავეით დაეცა ერთმანერთს ორივე მტერი. ბრძოლა მზის ჩასვლამდე გაგრძელდა, გარიბალდიელების სიმამაცეს მტრის ჯარმა ვეღარ გაუძლო და უკან დახევა იწყო. გარიბალდიც ამას ელოდა. მყისვე გაყო თავისი ჯარი ორ ნაწილათ; ერთი წილი იქ დატოვა და დაარიგა, პატარა ხანს ბრძოლა განაგრძეთ, შემდეგ დაიხიეთ უკან; ბოსკო გულს მოიცემს და დაგედევნებათო. მეორე წილს კი თვითან წაუძღვა წინ და სრულიათ სხვა გზით პალერმოსაკენ გასწია. ბოსკომ ვერაფერი გაიგო, რადგანაც ღამე იყო. დარჩენილმა გარიბალდიელებმა განაახლეს ბრძოლა და ერთბაშათ უკან დაიხიეს. გამხნეებულნი ბოსკო უკან მიჰყვა დარწმუნებული, რომ ეხლა კი დაამარცხებდა. გარიბალდიელებსაც ეს უნდოდა: სულ უკან და უკან იწეოდნ და ბოსკო კარგა შორს გაიტყუეს. ჯარის მეორე ნაწილი გარიბალდის წინამძღოლობით მიუახლოვდა ქალაქს და „იტალიას გაუმარჯოს“ ძახილით შიგ შეეარდა. ქალაქში დატოვებულმა მტრის მცირეოდენმა ჯარმა წინააღმდეგობის გაწევა დააპი-

რა, მაგრამ ველარას გახდა. ქალაქის მცხოვრებლებ-
მაც გული მოიცეს, გამოცვინდნენ ვინ თოფით, ვინ
კეტით და, ვინც გარიბალდიელებს გადურჩა, იმათი
მსხვერპლი გახდა. ამის შემდეგ მტერს გარიბალდის-
თან შებრძოლება აღარ გაუბედნია. ამგვარათ გარი-
ბალდიმ ათასი კაცით მტრის ასი ათასი კაცი და-
მარცხა და მთელი სიცილია დაიპყრო.

გარიბალდის ასეთმა გასაოცარმა მოქმედებამ
მთელი ევროპა აალაპარაკა. ყოველი კუთხიდან მო-
დიოდა თუ ფული, თუ ხალხი გარიბალდის მისაშვე-
ლებლათ. მრავალი საუკეთესო ევროპიელი სტოვებ-
და ოჯახს, საცხოვრებელს, სიმდიდრეს, სამსახურს და
გარიბალდისთან მოდიოდა, რომ იტალიის თავისუფ-
ლების გვირგვინი თავისი პატიოსანი სისხლითაც მო-
ერწყო.

ამგვარათ გარიბალდიმ თავისი მამული უცხო
ტომის შეილებსაც კი შეაყვარა და მის დასახსნელათ
ამხედრა. აქედამ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა
გავლენა უნდა ჰქონოდა მას თავის თანამემამულეებ-
ზედ. მალე გარიბალდის დროშის ქვეშ ჩვიდმეტი ათას
კაცამდე მოიყარეს თავი. გარიბალდიმ სიცილიაში
დანიშნა მმართველობა და ახლა რომისა და ნეაპო-
ლის დაპყრობა განიზრახა. მისმა ამგვარმა სწრაფმა
მოქმედებამ ვიქტორ-ემანუილი შეაშინა, ვაი თუ საფ-
რანგეთის მეფე, რომელიც რომის პაპის დიდი მფარ-
ველი და მოსარჩლე იყო, გადამემტეროს და ამით
მამულის განთავისუფლების საქმეს ზიანი მიეცესო.

კაეურიც ამავე აზრის იყო; თუმცა გარიბალდის სულითა და გულით თანაუგრძნობდა, მაგრამ ამავე დროს ფრთხილობდა და ეშინოდა, ვაი თუ სიჩქარით საქმე წავაგოთო. მისის ჩაგონებით ეიქტორ ეძანუილმა გარიბალდის წერილი მოწერა, რომელშიაც ურჩევდა, მოქმედება შეწყვეტეთ. მმართველობის ამ გვარმა მოქმედებამ გარიბალდი ძალიან გაახელა; გადაწყვიტა მარტო თვითონ დაებოლოებიან საქმე და მეფეს უპასუხა:

— „მეფეო! მგონია, ყველასათვის ცხადი უნდა იყოს, რომ თქვენდამი პატივისცემითა და ერთგულებითა ვარ გამსჭვალული, მაგრამ მამულის ეხლანდელი მდგომარეობა ნებას არ მაძლევს, თქვენ ბრძანებას დაგემორჩილო. მე მიხმობდა იტალიის ერის ხმა, მაგრამ, სანამ შესაძლო იყო, ვიცდიდი. ახლა შუა გზაზედ შეჩერება ჩემი წმიდა მოვალეობისა და მამულის განთავისუფლების ღალატი იქნება. ამიტომ, მეფეო, ნება მიბოძეთ, არ დაგემორჩილოთ. რა წამსაც ჩემს მოწოდებას შევასრულებ: იტალიის განთავისუფლებას დაეაფიარგვინებ, მყისვე ჩემს მახვილს ჩავაგებ და სულის უკანასკნელ აღმოფშვენამდე თქვენი მორჩილი ვიქნება“.

ჟუსუპე გარიბალდი.

ამის შემდეგ გარიბალდი სიცლიიდან იტალიაში გადვიდა და პირდაპირ ნეაპოლისაკენ გასწია. გზაზედ რამოდენიმე ქალაქი აიღო. ნეაპოლში მას ყვე-

ლა მოუთმენლათ ელოდა. ნეპოლიტანის მეფეს უნდოდა წინააღმდეგობა გაეწია, მაგრამ, რა საქმეს დაატყო, ჯარის მცირე ნაწილი ქალაქში დატოვა, სამოცდაათი ათასი კაცით და ცხენოსანი ჯარით ქალაქიდან გამოვიდა და ეოლტურნოს ნაპირს გამაგრდა. აქ განიზრახა მან, გარიბალდის შებრძოლებოდა და თავის გვირგვინის ბედ-ილბალი გარდაეწყვიტა. გარიბალდის თავისი ჯარი ქალაქის მახლობლათ დატოვა, რამოდენიმე კაცით ჩაჯდა მატარებელში და ნეპოლში მივიდა. სადგური ისე იყო გატენილი ხალხით, რომ ნემსი არსად ჩაეტეოდა. გარიბალდის დანახვაზედ აღტაცებულმა ხალხმა ისეთი ყვირილი ასტეხა, რომ ასე გეგონებოდათ, ცა და დედამიწა ერთმანერთს დაეჯახაო.

გარიბალდი ჩაჯდა ეტლში და გასწია სასახლისაკენ, მთელმა ქალაქმა იქ მოიყარა თავი. გარიბალდი რამოდენჯერმე გამოიწვიეს გარეთ. გარიბალდიც ბალკონზედ გამოდიოდა და ყველას მამა-შვილურ დარჩევას აძლევდა. ბოლოს კაცი გამოგზავნა, დაღალული ვარ და, თუ შეიძლება, ცოტა დამაცალეთო. მყისვე ყველამ ხმა გაკმინდა. იქ მდგომმა ხალხმა ეს ამბავი სხვებს შეატყობინა და მალე მთელ ქალაქში ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ ბუზის ფრენას გაიგონებდა ადამიანი. თუ ვინმე ხმა მალლა დაილაპარაკებდა, მაშინვე მიაძახებდენ: ჩუმათ, იმას ძინავსო.

გარიბალდის დაათვალისკენ ქალაქი, ყველა მო-

ხელე თავთავის ალაგას დატოვა, პოლიტიკური დამ-
ნაშავენი საპყრობილები დამ განთავისუფლები-
ობლებს დახმარება აღმოუჩინა... ნეაპოლის მთელი
ახალთაობა გარიბალდის ჯარში ჩაერთო. იგი-
უფროსი ნეაპოლის მთელი უმე-
რადიანი გარიბალდის ჯარში ცოტა ნათელი უმე-
რადიანი მათგანი ოცი წლისაც არ იყო, მაგრამ გა-
ჭირების დროს ყველაზედ მეტ სიყვარულს და გუ-
ლადობას ესენი გამოიჩინდნ ხალხე. თუ-
სი კაცით გარიბალდი შეებრძოლა მტერს ვოლტურ-
ნოს ნაპირზედ. ბრძოლამ მთელი თოთხმეტი საათი
გასტანა.

უძლეველმა გარიბალდიმ აქაც გაიპარჯვა და
ამგვართ ნეაპოლის სამეფო გვარეულობას ბოლო
მოუღო. გარიბალდიმ მთელი ნეაპოლის სამეფო და-
იპყრო და იტალია თითქმის გააერთა, მხოლოდ რომ-
ში და ვენეცია დარჩა. ნოემბერში ნეაპოლს მობრძან-
და გაერთიანებულ იტალიის მეფე, ვიქტორ-ემანუი-
ლი. სასახლეში, სადაც მთელი მმართველობა თავ-
მოყრილი იყო, გარიბალდი წარსდგა მეფის წინაშე და
მოახსენა:

— ნეაპოლიტანის სამეფოს დაპყრობის დროს
სურვილისამებრ ჩემისა ემოქმედებდი. დღეს, როდე-
საც ამხელა ალაგი დაეიპყარი და იტალიის გაერთი-
ანების საქმე თითქის დავაბოლოე, გარდმოგცემთ
თქვენ ნეაპოლიტანის სამეფოს; ასეთივეა მცხოვრებ-
ლების სურვილი. დღეიდან თქვენ ბრძანდებით ამ
სამეფოს პატრონი, მე კი ყოველგვარ უფლებებზედ

ხელს ეიღებ“. მეფეს უნდოდა, გარიბალდი ჩვეულებრივის საჩუქრებით დაეჯილდოებია: აძლია მას მარშლობა, ერთ-ერთი სასახლე საცხოვრებლათ, დიდი შემოსავლიანი ადგილები, მაგრამ გარიბალდმა ყოველისფერზედ უარი განაცხადა, რადგანაც ის ერთის მხრივ მეტის მეტი უნგარო იყო და მეორეს მხრივ სამშობლოს სამსახურს ზნეობრივ მოვალეობათ თელიდა და განა ამაში ჯილდოს მიიღებდა. მეორე დღეს გარიბალდი ადგა ადრე, გამოეთხოვა თავის ჯარისკაცებს, იყიდა ლობიო, ჩაჯდა გემში რამოდენიმე მეგობრებით და კაპრერას დაბრუნდა. ამგვარათ „გმირი, რომელმაც თავის მეფეს მთელი ნახევარი სამეფო დაუპყრო, ერთი პარკი ლობიოთი დაბრუნდა შინ“.

V

რამოდენიმე ხანს გარიბალდი მყუდროთ ცხოვრებდა თავის განცალკევებულ კუნძულზედ, მაგრამ გულმა ველარ მოუთმინა, მოინდომა იტალიის გაერთიანების სწრაფათ დაბოლოება და რომის დაპყრობა, მაგრამ, რადგანაც ნაპოლეონი დიდი მთარეელი იყო პაპის და რომში იმ დროს საფრანგეთის ჯარი იდგა, მთავრობას შეეშინდა, ვაი თუ რომის აღებამ საფრანგეთს დაგვატაკოსო, და ამიტომ გარიბალდის ხელი შეუშალა.

1865 წელს იტალიამა და პრუსიამ აესტრიის

წინააღმდეგ კავშირი შეკრეს და 1866 წელს ომი გამოუცხადეს. გარიბალდი ჯარის უფროსათ მოიწვიეს. მან ყველგან გაიმარჯვა. მტერი საშინლათ დაამარცხა და ვენეცია დაიპყრო. დარჩა რომი, მაგრამ მთავრობამ კიდევ ხელი შეუშალა გარიბალდის; რადგანაც გარიბალდი თავისას აღარ იშლიდა და რომზედ გალაშქრებას აპირებდა თავის გარიბალდიელებით, მთავრობამ შეიპყრო და კაპრერას კუნძულზედ ძალათი გაგზავნა. გარიბალდი აქ ცხოვრებდა სამოცდაათ წლამდე. დილაზედ აღრე დგებოდა, მუშაობდა, თავის დღიურს, ლექსებსა და რომანებს წერდა. როდესაც საფრანგეთსა და გერმანიას შუა ომი ატყდა, ფრანგები დამარცხდნენ და გერმანიის ჯარი პარიჟს გარს შემოერტყა, გარიბალდიმ დაანება თავი კაპრერას და საფრანგეთში გასწია, რომ ტანჯულ ფრანგებს მიშველებოდა. მეგობრები ურჩევდნენ, ისარგებლე საფრანგეთის გაჭირვებულნი მდგომარეობით, ნიცაც დაიბრუნე და რომიც აიღეო, მაგრამ გარიბალდი არ იყო ისეთი კაცი, რომ სხვისი უბედურება თავის სასარგებლოთ მოეხმარა. მის გულში ვერავის მტრობა და შური ვერ ჰპოვებდა ალაგს; მას ყველა გაჭირვებული ებრალებოდა, თუნდა მტერი ყოფილიყო, თუნდა მოყვარე. სამშობლოს მტერიც რომ გაჭირვებაში ენახა, ყოველისფერს დაივიწყებდა, მიუტევებდა და მიეშველებოდა. აი ეხლაც, თუმცა საფრანგეთის მადლიერი არ ყოფილა, რადგანაც მი-

სი წყალობით სამშობლო ქალაქი დაკარგა და რომი შემოუერთებელი დარჩა, მაგრამ, რა საფრანგეთის თავისუფლება გაჭირვებულ მდგომარეობაში დაინახა, მყისვე მისაშველებლათ გასწია, რადგანაც ის თავისუფლებას ყოველისფერზედ მალლა აყენებდა და მზათ იყო, ყველას დამოუკიდებლობა დაეცვა.

უნდა აღვიაროთ, რომ საფრანგეთის მთავრობა გარიბალდის რიგიანათ ვერ დაუხვდა და ამისთანა პირის დახმარებით ვერ ისარგებლა. მიანდევს მას ჯარის მცირეოდენი ნაწილი, მაგრამ გარიბალდიმ აქაც დაამტკიცა თავისი სამხედრო ნიჭი, გამჭრიახობა და წინდახედულობა. რამოდენიმე ალაგას დაამარცხა მტერი და ქალაქები წაართვა. საფრანგეთის გამოჩენილი მწერლის, ექტორ ჰიუგოს სიტყვით, ამ ომში გარიბალდი ერთათ ერთი გენერალი იყო, რომელიც მტერმა ვერ სძლია. საფრანგეთისაგან გულნატკენი გარიბალდი იტალიაში დაბრუნდა, სადაც რამოდენიმე თვის შემდეგ რომი შემოიერთეს. როდესაც დევუტატათ ამორჩეული გარიბალდი რომში მივიდა, ხალხის აღტაცებას საზღვარი არა ჰქონდა. ეტლიდამ ცხენები გამოხსნეს, შეებენ შიგ და ისე წაიყვანეს ფაფისი სსახელო გმირი და მხსნელი. მთელი რომი ისეთის აღტაცებით დაუხვდა გარიბალდის, რომ მეფე გულნაწყენი ამბობდა:— „სულ გარიბალდი და გარიბალდი! მე კი რაღა დავაშავეო?“

ამდენმა შრომამ, ტანჯვა-წვალებამ და გულის-
ძგერამ გარიბალდი დააბერა, დაასწულა. ყველა-
ატყობდა, რომ მამულის საარაკო გმირი და სასიქა-
დულო შვილი დიდხანს ვეღარ იცოცხლებდა. 1882
წელს 22 თიბათვეს იტალიას გლოვისზარათ მოედვა.
გარიბალდის გარდაცვალების სამწუხარო ამბავი. იტა-
ლიის ყველა ქალაქებმა კუნძულ კაპრერაზედ, სადაც
გარიბალდი გარდაიცვალა, თავისი წარმომადგენლები
გაგზავნეს. ურიცხვი ხალხი მოატყდა კუნძულს.
არამც თუ იტალიიდან, არამედ მთელი ევროპიდან. ყვე-
ლას უხვდებოდა მენოტტი გარიბალდი და მიყავდა
მამის ოთახში, სადაც რკინის ლოგინზედ დასვენებუ-
ლი იყო საუკეთესო მამულის შვილის პატიოსანი
გვამი. მისი ამდენი ტანჯვის შემდეგ მიძინებული სა-
ხე მისგან განთავისუფლებულ და აღდგენილ იტა-
ლიას მიჩრებოდა.

შემოსილი იყო ჩვეულებრივის წითელი ხალა-
თით, თავზედ ეხურა რგვალი ქუდი, რომლისთანას-
საქართველოშიც ატარებდენ და „გალიბარდის ქუდს“
უძახდენ. იტალიის ყველა ქალაქები, დაბები და სოფ-
ლები შავით იყო შემოსილი. პალატამ და სენატ-
მა ორი თვით შავი ჩაიცვა და რეკლამით სხდომა-
შეწყვიტა. გარიბალდის გვამი დაკრძალეს და კაპრე-
რას კუნძულზედ დასაფლავეს.

დიდხანს იგლოვა ხალხმა თავისი გმირი, რომე-
ლიც მის თვალში ზეცით მოგზავნილ პირათ გარ-
დაიქცა. ეხლაც ავსტრიის გლეხკაცობას ის წითელ-

ეშმაკათა ყავს წარმოდგენილი, რომელმაც სული
ეშმაკებს მიყიდა და ამიტომ ვერაფრითაღი ტყვია ვერ
ეკარება. იტალიელების თვალში კი ის მიხეილ მთა-
ვარ ანგელოზია. ყოველი გლეხის სახლში მისი სუ-
რათი ხატებთან არის დასვენებული და, როცა იტა-
ლიელი გლეხი შორს სადმე მიდის, მის პატარა სუ-
რათს ღვთისმშობლის ხატთან ერთად გულზედ იკი-
დებს.

მართლაც რომ ღვთიური დიდების ღირსია ის
პირი, რომელმაც სიბავშვიდამვე მთელი თავისი არ-
სება არამც თუ მარტო თავის ტანჯულ მამულს,
არამედ ყველ უზედურსა და დაჩაგრულს შეწირა. ის
მართლაც ხოლო შესხმული სიყვარულო და ნუგეშო
იყო ყველა დაჭრილისათვის. რამდენი გაჭირვება
არ გამოიარა, რამ განგებამ ყველგან გადაარჩინა
თითქოს იმისთვის, რომ მისი სიცოცხლე ყველასა-
თვის ძვირფასი იყო. რამეს იშინიდა, სულ გა-
ჭირვებულს ურიგებდა, თვითონ კი ხშირათ მშვიერი
დადიოდა. დღეს იტალია ერთ განათლებულს, ბედნი-
ერსა და დღე-კეთილ სახელმწიფოს წარმოადგენს გა-
რიბალდის წყალობით. ამისთანა პირით მარტო მა-
მულს კი არა მთელ კაცობრიობას მოაქვს თავი. ის
ეხლა მარტო იტალიის შვილი კი არ არის, არამედ
მთელი ქვეყნიერებისა, და, სანამ უკანასკნელი აღამიან-
ნი სამარადისოთ თვალს არ დახუჭავს ჩვენს ბედკ-
რულ დედამიწაზედ, მისი სახელი და დიდება ფერ-
უვალი იქნება.

